

Душан С. Ракитић

Правни факултет, Универзитет у Београду

ПРАВНИ ПОГЛЕД НА УЗАЈАМНЕ САНКЦИЈЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И ДРЖАВНИХ ВЛАСТИ НЕПОСРЕДНО НАКОН ПОКУШАЈА РАТИФИКАЦИЈЕ КОНКОРДАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И СВЕТЕ СТОЛИЦЕ У ЛЕТО 1937. ГОДИНЕ

Сажетак

У раду су анализирани санкције примењене у сукобу државне власти и Српске православне цркве у Краљевини Југославији након покушаја ратификације конкордата Краљевине Југославије са Светом Столицом у лето 1937. године. Циљ рада је да продуби разумевање модела кооперативне одвојености државе и цркве, који је у Краљевини Југославији био уведен у периоду 1929-1933. године, што значи да је био у формативној фази у предметном периоду. Анализа посматраног периода најоштријег сукоба државне власти и Српске православне цркве показује да је црквена аутономија ограничена природом цркве као духовне организације, да државна власт у представничкој демократији не може да приушти отворени општи сукоб са већинском црквом или верском заједницом, као и да модел кооперативне одвојености захтева пажљиво разграничење верске слободе и слободе савести од питања страначке политике. Законодавство може да буде само једно од средстава тог разграничења.

Кључне речи: конкордат, слобода говора, верска слобода, Српска православна црква, Краљевина Југославија

1. УВОД

Само годину дана након смрти Краља Александра I Ујединитеља у Марсеју 1934. године, влада Краљевине Југославије потписала је са Светом Столицом конкордат (у даљем тексту: „Конкордат“). Ратификација тог инструмента је почев од краја 1936. године до почетка 1938. године постала предмет оштрог сукоба Српске православне цркве и извршне власти у Краљевини, из кога је Српска православна црква изашла као формални победник, будући да је конкордат ратификовала Народна скупштина, али не и Сенат. Најоштрија фаза сукоба наступила је управо након ратификације поменутог инструмента од стране Народне скупштине у јулу 1937. године, и трајала је неколико месеци, током којих је свака страна у сукобу према другој предузела низ формално-правних санкција.

Однос државе и цркве у Краљевини Југославији у тим 30-тим годинама двадесетог века може се сматрати односом кооперативне одвојености, какав је постојао и у тадашњој Немачкој. Тај модел је после Другог светског рата постао преовлађујући у Централној Европи, а након пада Берлинског зида проширио се и на Источну Европу.

У предметном историјском тренутку модел кооперативне одвојености у самој Краљевини Југославији није се био учврстио након увођења у периоду 1929-1933. године, већ се налазио у тренутку сукоба поводом ратификације Конкордата и даље налазио у свом формативном периоду.

Ширина и интензитет сукоба извршне државне власти и једне цркве, до кога је дошло у Краљевини Југославији почев од краја 1936. године па до прве половине 1938. године, практично нема ни приближно упоредив пример у европским земљама у двадесетом веку, тј. након краја деветнаестог века и сукоба, превасходно новооформљених, држава нација са Римокатоличком црквом - немачки *Kulturkampf*-а, италијански и француски лаицизам и др.¹⁾ Због свега изнетог, предметни сукоб је од великог значаја како за разумевање правног уређења односа државе и цркве на плану истори-

1) Виши интензитет сукоба у Европи двадесетог века између државе и цркве присутан је био још само у друштвима у којима је завладао комунизам – у болшевичкој Русији, у земљама Централне и Источне Европе окупираним од стране СССР након Другог светског рата, у појединим деловима Титове Југославије – као и у Независној Држави Хрватској у односу на Српску православну цркву, али се ради о примерима који су ван „редовног“ спектра односа државе и цркве који постоје у контексту правне државе и владавине права, будући да је у поменутим случајевима идеологија, укључујући и идеолошки условљено насиље над црквом, преузимала превласт над правом.

је српске државности, тако и за разумевање модела кооперативне одвојености на упоредно-историјском плану.

2. РАЗЛОЗИ И ПОЛАЗИШТЕ СУКОБА

2.1. О разлозима за противљење Српске православне цркве ратификацији Конкордата

Многобројни су разлози за противљење Српске православне цркве (у даљем тексту: „СПЦ“), на челу са патријархом Варнавом, ратификацији Конкордата. Основни аргумент у прилог тог противљења који је СПЦ истицала била је тврдња да би ступањем Конкордата на снагу она била доведена у неравноправан положај у односу на Римокатоличку цркву. У докторској тези чији предмет је правна анализа конкордата Краљевине Србије из 1914. године и пројеката конкордата Краљевине СХС/Југославије предложили смо тумачење да је поменуто противљење СПЦ превасходно било усмерено мотивисано одбраном модела кооперативне одвојености државе и цркве. Основ за перцепцију угрожености тог модела било је умањење и/или искључење државног надзора над друштвеним деловањем како Римокатоличке цркве, предвиђено Конкордатом, тако и Исламске заједнице, предвиђено изменама Закона о Исламској заједници, донетим 1936. године. У ситуацији у којој су се верске разлике у великој мери поклапале са националним, неконтролисано друштвено, па самим тим и политичко деловање цркава и верских заједница имало је потенцијал да угрози темељну поставку Краљевине Југославије као државе троплеменог народа.²⁾

2.2. Сажети поглед на кључне кораке који су претходили покушају ратификације

Конкордат између Краљевине Југославије и Свете Столице је потписан у Ватикану 25. јула 1935. године. Садржина Конкордата није објављена, нити је званично достављена патријарху и Св. Архијерејском Синоду СПЦ, већ је у дневном листу *Политика* објављено званично саопштење, у коме су у кратким цртама описане одређене тачке садржине тог инструмента.³⁾ Без обзира што је Св.

2) Душан С. Ракитић, „Конкордат Краљевине Србије и пројекти конкордата Краљевине СХС и Краљевине Југославије – правноисторијски аспекти односа државе и цркве,“ *Увидок – Увид јавности у докторске дисертације пре одбране на Универзитету у Београду*, стр. 510-516, Internet, <https://uvidok.rcub.bg.ac.rs/handle/123456789/1757> 01.03.2017.

3) „Званично саопштење о садржини Конкордата,“ *Политика* бр. 9762, 26. јули 1935, 1.

Архијерејски Сабор СПЦ већ у септембру 1935. у писаном облику захтевао од председника Владе текст Конкордата,⁴⁾ тај захтев је испуњен тек средином новембра 1936. године,⁵⁾ непосредно пре него што је Влада упутила потписани Конкордат у поступак ратификације пред Народним представништвом. На ванредном заседању Св. Архијерејског Сабора СПЦ формулисани захтев да се ратификацији не приступа, који је упуњен председнику Владе већ 3. децембра 1936. године.⁶⁾ Од тог тренутка СПЦ је свој став и аргументе објавила, како у јавним наступима својих представника, тако и штампањем и дељењем публикација. Сопствена издања СПЦ постала су почетком 1937. године и једини начин ширења њених ставова о Конкордату, будући да је Влада цензурисала штампу, након чега је ширење публикација СПЦ забрањено. Покушаји да се усагласи компромис, предузети крајем маја и током јуна 1937. године, нису били успешни, првенствено због немогућности СПЦ да у пуном капацитету промени одлуку о безусловном противљењу ратификацији Конкордата, донету у новембру 1936. године, будући да патријарх Варнава у том кључном периоду није могао да учествује у одлучивању, нити да за ту сврху именује заменика,⁷⁾ због погоршања болести коју је добио у току пролећа 1937. године.⁸⁾ Насилна интервенција полиције против молитвене литије код Саборне цркве у Београду 19. јула, у циљу спречавања покушаја литије да уђе у Кнез Михајлову улицу иако за то није имала одобрење, тешко је нарушила односе СПЦ и државне власти. Народна скупштина је ратификовала Конкордат 23. јула 1937. године, а истог дана увече је умро патријарх Варнава.

4) Извод из записника II редовне седнице Светога Архијерејског Сабора која је одржана 31. августа / 13. септембра 1935. у Сремским Карловцима (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 1.

5) Писмо Председника Министарског Савета и Министра иностраних послова Његовој Светости Господину Варнави Архиепископу Пећком Митрополиту Београдско-Карловачком Патријарху Српском, од 14. новембра 1936. (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 1.

6) Представка (Меморандум) патријарха српског Варнаве Председнику Министарског савета, АС Бр. Зап. 16, 3 XII/20. XI. 1936, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 1.

7) Записник седнице Саборског одбора за питање конкордата одржане 10. јула – 27. јуна 1937, у Београду, (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 1.

8) Душан Ракићић, „Конкордат Краљевине Србије и пројекти конкордата Краљевине СХС и Краљевине Југославије – правноисторијски аспекти односа државе и цркве“, нав. дело, стр. 374-381.

3. САНКЦИЈЕ ЦРКВЕ ПРЕМА ДРЖАВНОЈ ВЛАСТИ

3.1. Санкције цркве непосредно према представницима државне власти

Упоредо са чврстим ставом да без патријарха Св. Арх. Сабор нема капацитет да одлучи о промени негативног става о Конкордату, Св. Арх. Сабор је 14. јула 1937. донео одлуку да се примене казне, предвиђене чл. 210. Устава Српске православне цркве,⁹⁾ „према свима онима који буду ма којим начином доприносили, да се пројект Конкордата парафиран 25. јула 1935 године озакони и примењује у нашој отаџбини,“ с тим што је од обавезе примене казни изузет епископ бачки Иринеј, за кога је утврђено да ће само „применити санкције у облику пасивне резистенције.“¹⁰⁾

Сагласно цитираној одлуци Св. Арх. Сабора, СПЦ није ограничила санкције на представнике извршне власти, већ их је примењивала и на представнике парламентарне већине која је ту извршну власт подржавала. Одлуке епископа о примени црквених санкција према народним посланицима по правилу су садржале изреку о ускраћивању свих права и почasti у цркви до решења црквеног суда, уз забрану православним свештеницима да улазе у домове кажњених без посебне дозволе епископа.

Тако је, на пример, већ 23. јула 1937. године епископ шабачко-ваљевски Симеон упутио предмет свештеника Марка Ружичића, пароха лојаничког и народног посланика, пред подручни Црквени суд, будући да је на седници парламента „говорио у одбрану конкордата и том приликом вређао Српску православну цркву и њене управљаче“, утврдивши притом и забрану свештенодејства за истог свештеника до коначне судске одлуке.¹¹⁾ Црквени суд Епархије шабачке пресудом је 23. септембра 1937. Марка Ружичића лишио свештеничког чина и искључио из црквене заједнице.¹²⁾ Исто

9) У чл. 210. биле су предвиђене црквене казне. За верне то су били: привремено лишење појединих права и почasti у цркви, искључење из црквене заједнице на извесно време и коначно искључење из црквене заједнице. Само је за изрицање прве и најблаже казне био надлежан надлежни епископ, док је за друге две био надлежан епархијски црквени суд (чл. 211. ст. 1). Устав Српске православне цркве, од 16. новембра 1931, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 275, 24. новембар 1931, 1725-1749.

10) [Извод] из записника IV седнице Св. Арх. Сабора од 1/14 јула 1937 године, АС Бр. Зап. 18, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

11) Решење Православног епископа-шабачко ваљевског, од 23. VII 1937. године, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

12) Пресуда Црквеног суда Православне епархије шабачке, К. Бр. 5419, 18. IX / 1. X 1937. год. Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 4.

тако, православни епископ Епархије зворничко-тузланске донео је одлуку да три народна посланика за срезове на територији те епархије, који су у расправи пред Народном скупштином „одобравали скрнављење православних светиња које су извршили јавни државни органи пред Саборном црквом у Београду дана 19 јула 1937 и пошто су у Народној скупштини ... гласали за Конкордат“, „одлучи од свих права и почести... до пресуда Црквеног суда“, а свим свештеним лицима је строго забрањено да улазе у њихове домове.¹³⁾

Заменик архиепископа београдског и Патријарха српског, митрополит загребачки Доситеј је 25. јула донео одлуку којом је „лишио свих права и почести у Српској православној цркви“, председника Владе Милана Стојадиновића и све друге министре православне вероисповести, „зато што су гласали за конкордат и радили на његовом спровођењу, чиме су ... тешко огрешили о православно црквено учење и црквену дисциплину.“ Истом одлуком је свештенству строго забрањено да улази у домове кажњених, а одлука се имала читати у свим храмовима „после прве наредне Свете Литургије.“¹⁴⁾ Доносилац одлуке се обратио Св. Арх. Синоду за одобрење исте. На формалном плану, приметно је да је употребљена формулација „лишење свих права и почести“, која у том облику не постоји у чл. 210. Устава СПЦ, као и да је надлежни епископ донео одлуку самостално, без црквеног суда. Две околности су очигледно у међусобној вези, будући да је по чл. 211. Устава СПЦ надлежни архијереј овлашћен да сам изрекне казну лишења права и почести, али само појединих и само привремено, за разлику од донетог решења којим су министри лишени свих права и почести.¹⁵⁾ Митрополит Доситеј је на исти начин поступио и у односу на Николу Гавриловића, народног посланика из Тења (Осијек), доношењем решења под истим бројем под којим је донето и решење које се односило на министре Краљевске владе.¹⁶⁾ Међутим, из једног решења православног епископа Епархије нишке види се да је описано одступање исправљено у односу на министре Краљевске владе православне вероисповести, тако што је архијереј Епархије београдско-карловачке под истим бројем донео 6. августа 1937. године

13) [Одлука] Православног епископа Епархије зворничко-тузланске бр. 626 од 24/11 јула 1937, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

14) [Решење] АЕП Бр. 2732 од 25/12 VII 1937, у облику дописа Заменика а. Б. и Патријарха српског г. Доситеја Св. Арх. Синоду, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

15) Вид. фн. 9.

16) Решење А. Б. и Патријарха Српског АЕП 2732 од 25/12 VII 1937, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

решење којим је њихове предмете предао црквеном суду те епархије, уз ускраћивање свих црквених почаста до одлуке суда.¹⁷⁾

На седници од 1. августа 1937. године Св. Арх. Сабор је конкретизовао одлуку о примени црквених казни коју је донео 14. јула, тако што је прописао да се чланови Краљевске владе и народни посланици који су гласали за Конкордат лише „права и почаста у овој цркви, које надлежни архијереј сходно црквеним прописима буде набројао до њиховог евентуалног покајања.“¹⁸⁾ Чини се да је таквом одлуком Св. Арх. Сабор ограничио црквене органе на најблажу од три казне предвиђене Уставом СПЦ за вернике – привремено лишење одређених права и почаста, за чије изрицање је надлежан епархијски архијереј, а не црквени суд.

Након постепеног смиревања напетости, до кога је дошло након што је законодавни предлог за ратификацију Конкордата формално укинут у новембру 1937. услед одлуке да тај предлог не буде пренет у наредни сазив Сената, црквене казне изречене министрима и народним посланицима су укинуте одлуком Св. Арх. Сабора СПЦ од 8. фебруара 1938. године, донетом у склопу свеобухватног и реципрочног споразума са Стојадиновићевом владом.¹⁹⁾

3.1. Претња протестном обуставом црквених служби

На већ поменутој седници од 1. августа 1937. године Св. Арх. Сабор је одлучио да скоро у потпуности буде обустављено богослужење и свештенодејство „због узрока који спречавају јавну, правилну и безопасну функцију Цркве“, и то

- „да се затворе сви православни храмови... да се обуставе сва богослужења,
- да православни свештеници престану вршити све требе, обреде и свештенорадње, изузев крштења деце и причешћа самртника, и то само у приватном дому,
- да свештеници не издају никаква званична документа, као ни уверења, извештаје, изводе, спискове итд, ни једној власти, ни грађанској ни војној“,
- звона да не звоне него само да се бије у клепало јутром и вечером, као уз страну седмицу, колико да верни знају време молитве,

17) Решење православног епископа Епархије нишке ЕБр. 1484, од 12. августа 1937, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

18) [Извод] из записника Св. Арх. Сабора од 19. јула/1. августа / 1937 године АС Бр.Зап. 9 (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

19) Милош Мишовић, *Српска црква и конкордатска криза*, Слобода, Београд 1983, 148-150.

- но да се не би прекидала света литургија ... то ће Свети Синод означити три манастира у држави, у којима ће се, као и у цркви Светога Саве на гробу блаж. почившег патријарха Варнаве, ова света тајна са правило посведневно вршити.²⁰⁾

Цитираном одлуком СПЦ је дакле из протеста обуставила вршење сопствене кључне јавне функције. Из околности да су током августа служене литургије широм земље, може се закључити да одлука у великој мери није спроведена. Поједине наредбе садржане у њој, међутим, спроведене су, као што је на пример ударање у клепало уместо употребе црквених звона, што се види из чињенице да је срески начелник у Брусу казнио свештеника у том граду јер је је употребом клепала, наводно, узнемиравао грађанство.²¹⁾

Као што ће се видети из следећег дела овог рада, управо је непосредни додир свештенства са верницима представљао проблем за државну власт, а садржина ставова које је свештенство у том додиру саопштавало верницима је била разлог за изрицање многобројних санкција од стране управних органа.

4. САНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ ПРЕМА ЦРКВЕНИМ ЛИЦИМА

Полицијске власти забрањивале су истицање црних барјака на црквама у знак жалости због смрти патријарха Варнаве. У записнику седнице Св. Арх. Сабора констатовано је да је због непоштовања те одлуке старешина цркве у Брусу кажњен осмодневним затвором.²²⁾ У допису министра унутрашњих послова Корошеца митрополиту загребачком Доситеју, заменику председника Св. Арх. Синода, међутим, у коме је пружен извештај о поступању управних власти према одређеном броју свештеника, саопштено је да је старешина цркве у Брусу кажњен новчано са 500 динара, односно са 10 дана затвора, зато што је наредио да се удара у клепала уместо у црквена звона, те је зато наводно изазвао забуну и неспокојство грађана. Министар је истом приликом саопштио да је

20) [Извод] из записника Св. Арх. Сабора од 19. јула/1. августа / 1937 године АС Бр. Зап. 9 (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

21) [Допис] министра унутрашњих послова Корошеца, пов. I бр. 42063 од 28. августа 1937. године, упућен митрополиту загребачком г. Доситеју у својству заменика председника Св. Арх. Синода, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

22) [Извод] из записника Св. Арх. Сабора од 19. јула/1. августа / 1937 године АС Бр. Зап. 9 (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

наредио да се наведена казна поништи, и начелно је саопштио став да је постојало само наређење да се црне заставе скину са државних надлештава.²³⁾

Такође, митрополит загребачки Доситеј, у својству председника Св. Арх. Синода, обратио се бану Моравске бановине средином августа 1937. године, са молбом да срески начелник у Параћину повуче наређење издато архијерејском намеснику у том граду да скине црне заставе са цркве и црквеног надлештва.²⁴⁾ Међутим, Краљевска банска управа Моравске бановине одговорила је „да је наредила подручним властима, да се црне заставе скину само са државних и самоуправних надлештава, а не и са светих храмова,“ обавестивши притом „Патријаршију“ да је поново издала наређење начелнику Среза параћинског.²⁵⁾

За државну власт основну тешкоћу стварала је околност што је свештенство било у непосредном контакту са народом.

Министар унутрашњих послова Корошец је у обимном допису упућеном 27. августа заменику председника Св. Арх. Синода митрополиту загребачком Доситеју образложио велику бригу Владе због политичке агитације од стране свештеника, образложивши законску обавезу државе да интервенише чак и према свештеним лицима уколико се таква пракса настави, уз молбу да Св. Арх. Синод обезбеди да се „хармонија између државних власти и цркве у будуће не ремети често можда несвесним, а увек свакако непромишљеним поступцима извесних свештеника.“²⁶⁾

Такође, у претходно поменутом допису министра унутрашњих послова од 28. августа 1937. наведен је низ случајева у којима су свештеници кажњавани новчано због „политичких“ говора, што је обухватало, између осталог, препричавање догађаја „крваве литије“ одржане у Београду од 19. јула 1937, укључујући и околност да су жандарми тукли епископе, називање поступака

23) [Допис] министра унутрашњих послова Корошеца, пов. I бр. 42063 од 28. августа 1937. године, упућен митрополиту загребачком г. Доситеју у својству заменика председника Св. Арх. Синода, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

24) [Допис] митрополита загребачком Доситеја, у својству Председника Св. Архијерејског Синода, Бр. Пов. 578/ Зап. 991 од 12. VIII/30. VII 1937. год, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

25) [Допис] Краљевске банске управе Моравске бановине бр. 4088 од 23. августа 1937, Св. Арх. Синод Пов. бр. 651 од 27. августа 1937, , Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

26) [Допис] министра унутрашњих послова Корошеца, пов. I бр. 41.910 од 27. августа 1937. године, упућен митрополиту загребачком г. Доситеју у својству заменика председника Св. Арх. Синода, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

власти у Београду „азијатским зулумом“, ширење гласина да је патријарх Варнава отрован итд. Министар је уверавао митрополита да су органи унутрашње управе „поступали са највећим тактом и пажњом“, изрицали само новчане казне, које по закону стоје у алтернативи са затворским, чија примена, пак, не долази у обзир „пошто свештеници новчану казну могу платити“. Министар је писмо завршио молбом да митрополит „упути свештенство да у својим беседама ... не уноси политичке моменте, да исто тако не допусти свештеним лицима политичке говоре, ... и да се клони ширења неистинитих, узбудљивих и тенденциозних вести.“²⁷⁾ Слични дописи министра Корочеца, са конкретним извештајима о политичким зборовима у црквеним портама и на црквеним догађајима, наставили су да пристижу у току јесени 1937. године.

Такође, по извештајима епископа СПЦ, кажњавање свештеника од стране управних власти за јавне иступе, као и за растурање летака, такође је настављено у току јесени 1937. године. Тако је, на пример, према извештају епископа злетовско-струмичког Симеона, „начелник среза кратовског поред многобројних сељака и грађана казнио ... пароха плешинског Николу Апостоловића са 10 дана затвора, што је на збору Стевана Симића, тражио реч да докаже да владике и свештеници нису лопуже и лопови.“²⁸⁾

Истог дана када је Св. Арх. Сабор укинуо црквене казне за ministre и народне посланике који су подржали Конкордат, Краљевски намесници су донели акт о општој амнестији за кривична дела „учињена од стране духовних и световних лица од 1. јануара 1937. до дана овог Указа, која су учињена поводом подношења предлога о Конкордату...“²⁹⁾

5. ЗАКЉУЧАК

Најинтензивнија фаза сукоба СПЦ и Краљевске владе поводом Конкордата из 1935. године, у којој су органи државне власти изрицали формално-правне санкције представницима цркве, а црквени органи пак кажњавали највише представнике државне

27) [Допис] министра унутрашњих послова Корочеца, пов. I бр. 42063 од 28. августа 1937. године, упућен митрополиту загребачком г. Доситеју у својству заменика председника Св. Арх. Синода, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

28) Стеван Симић је био народни посланик за срез кратовски. [Извештај] православног епископа злетовско-струмичког Симона Е. бр. 1299 од 13. IX 1937 год. упућен Св. Арх. Синоду СПЦ, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

29) Милош Мишовић, *Српска црква и конкордатска криза*, нав. дело, стр. 148-150.

власти, представља веома вредан оглед о црквеној аутономији, њеним практичним ограничењима и могућем домашају, једнако као и о значају и утицају једне већинске традиционалне хришћанске цркве у друштву политички уређеном у облику представничке демократије. Можда најважније за овај рад као правно-историјски, предметна фаза нуди вредну грађу за разумевање могућности и ограничења правног система за координацију верске слободе, јавних политика и страначке политике, првенствено у моделу кооперативне одвојености државе и цркве.

Прво, описани пример показује да црквена аутономија има и теоријско и практично ограничење. На теоријском плану, црквена аутономија је ограничена природом цркве као првенствено духовне заједнице, што значи да је домашај цркве у страначкој и јавној политици ограничен на питања савести. Практично, упадљиво је да СПЦ није сматрала стање сталног сукоба са државном влашћу као редовно и природно.

Друго, чак и у условима друге половине тридесетих година прошлог века, када је ауторитарност државне власти красила већину представничких демократија, показало се да политичка власт не може да себи приушти отворени општи сукоб са већинском традиционалном црквом.

Треће, у моделу кооперативне одвојености је неопходно велику пажњу посветити разграничењу страначке политике од верске слободе и слободе савести, имајући у виду огроман политички потенцијал који цркве и верске заједнице имају у одређеном друштву. Законодавство може бити само једно од средстава таквог разграничења.

Конечно, за већински православну средину, која је пре мање од деценије била напустила модел државне цркве, у поступцима државних власти посматраног периода приметан је висок ниво спремности да се поступа у складу са прописима и наређењима надлежних јавних власти, чак и када то подразумева да представници СПЦ буду санкционисани, дакле без обзира на њихов лични и углед и утицај СПЦ у друштву.

ЛИТЕРАТУРА

[Допис] митрополита загребачког Доситеја, у својству Председника Св. Архијерејског Синода, Бр. Пов. 578/ Зап. 991 од 12. VIII/30. VII 1937. год, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.

- [Допис] Краљевске банске управе Моравске бановине бр. 4088 од 23. августа 1937, Св. Арх. Синод Пов. бр. 651 од 27. августа 1937, , Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.
- [Допис] министра унутрашњих послова Корошеца, пов. I бр. 41.910 од 27. августа 1937. године, упућен митрополиту загребачком г. Доситеју у својству заменика председника Св. Арх. Синода, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.
- [Допис] министра унутрашњих послова Корошеца, пов. I бр. 42063 од 28. августа 1937. године, упућен митрополиту загребачком г. Доситеју у својству заменика председника Св. Арх. Синода, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 3.
- Записник седнице Саборског одбора за питање конкордата одржане 10. јула – 27. јуна 1937, у Београду, (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 1.
- „Званично саопштење о садржини Конкордата,“ *Политика* бр. 9762, 26. јули 1935, 1.
- Извод из записника II редовне седнице Светога Архијерејског Сабора која је одржана 31. августа / 13. септембра 1935. у Сремским Карловцима (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 1.
- [Извод] из записника IV седнице Св. Арх. Сабора од 1/14 јула 1937 године, АС Бр. Зап. 18, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.
- [Извод] из записника Св. Арх. Сабора од 19. јула/1. августа / 1937 године АС Бр. Зап. 9 (препис), Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.
- Мишовић Милош, *Српска црква и конкордатска криза*, Слобода, Београд 1983, 148-150.
- [Одлука] Православног епископа Епархије зворничко-тузланске бр. 626 од 24/11 јула 1937, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.
- Представка (Меморандум) патријарха српског Варнаве Председнику Министарског савета, АС Бр. Зап. 16, 3 XII/20.XI.1936, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 1.
- Пресуда Црквеног суда Православне епархије шабачке, К. Бр. 5419, 18. IX / 1. X 1937. год, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 4.
- Ракитић, Душан С., „Конкордат Краљевине Србије и пројекти конкордата Краљевине СХС и Краљевине Југославије – правноисторијски аспекти односа државе и цркве,“ *Увидок – Увид јавности у докторске дисертације пре одбране на Универзитету у Београду*, 510-516, Internet, <https://uvidok.rcub.bg.ac.rs/handle/123456789/1757> 01.03.2017.
- Решење Православног епископа-шабачко ваљевског, од 23. VII 1937. године, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.
- [Решење] АЕП Бр. 2732 од 25/12 VII 1937, у облику дописа Заменика а. Б. и Патријарха српског г. Доситеја Св. Арх. Синоду, Архив Св. Арх. Синода СПЦ, фонд о конкордату, рег. 2.

Решење А. Б. и Патријарха Српског АЕП 2732 од 25/12 VII 1937, фонд о конкордату, рег. 2.

Устав Српске православне цркве, од 16. новембра 1931, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 275, 24. новембар 1931, 1725-1749.

Dusan S. Rakitic

**A LEGAL PERSPECTIVE ON SANCTIONS
EXCHANGED BETWEEN THE ORTHODOX
CHURCH AND THE PUBLIC AUTHORITIES
IN THE AFTERMATH OF THE ATTEMPTED
RATIFICATION OF THE CONCORDAT BETWEEN
THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA AND THE HOLY
SEE IN THE SUMMER OF 1937**

Resume

The paper contains an analysis of sanctions implemented in the course of the confrontation between the public authorities and the Serbian Orthodox Church in the Kingdom of Yugoslavia in the immediate aftermath of the attempted ratification of the concordat between the Kingdom of Yugoslavia and the Holy See in the summer of 1937. The aim of the paper is to deepen the understanding of the model of cooperative separation of church and state, which had been introduced in the Kingdom of Yugoslavia between 1929 and 1933 and was therefore in its formative phase in the period subject to analysis. Analysis of the period of the most intense confrontation between state authorities and the Serbian Orthodox Church shows, first, that church autonomy is limited not only by virtue of law, but also by the nature of the church as spiritual organization; the Serbian Orthodox Church obviously did not consider the state of confrontation as normal or tolerable over a longer period of time. Secondly, public authorities in a secular representative democracy cannot afford an open and intense confrontation with a church or religious organization whose believers form the majority of citizens. Thirdly, the model of cooperative separation requires careful delineation between the realms of religious freedom and freedom of conscience on one hand and party politics on the other. Legislation may serve only as one of the instruments for such delineation. Finally, it is surprising to see that even lower level public authorities enforced sanctions against the Serbian Orthodox Church, its bishops and clerics, in an orderly manner,

despite the influence and authority enjoyed by that church in the society which had left the model of state church less than a decade before the subject events.

Keywords: concordat, religious freedom, freedom of speech, Serbian Orthodox Church, Kingdom of Yugoslavia

* Овај рад је примљен 01. фебруара 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. фебруара 2017. године.